

ks. Ginter Dzierżon
Wydział Prawa Kanonicznego UKSW

Problem zawierania powtórnych małżeństw w piśmiennictwie łacińskich Ojców Kościoła żyjących na przełomie IV i V wieku aż do czasów św. Augustyna

Z problemem usiłowania zawierania powtórnych małżeństw przez wiernych Kościoł zmagał się od zarania swych dziejów. To zagadnienie stało się przedmiotem zainteresowania wielu Ojców Kościoła. W opracowaniu tym zostaną przedstawione poglądy pisarzy łacińskich żyjących na przełomie IV i V wieku, za wyjątkiem św. Augustyna. Pragnę dodać, iż taki sposób ujęcia zagadnienia został podyktowany tym, że poglądy tego wybitnego Ojca Kościoła są obszerne, dlatego też wymagają odrębnego potraktowania. W interesującym nas okresie tematykę ujętą w tytule opracowania podjęli tacy pisarze jak: Chromacjusz z Akwilei († 408), papież Innocenty I (402-417), Pelagiusz (†?), św. Hieronim (347-419) oraz papież Leon Wielki (440-460).

1. Chromacjusz z Akwilei

Do problemu zawierania powtórnych małżeństw odniósł się bp Akwilei Chromacjusz w jednej z homilii¹ będącej komentarzem do Ewangelii według św. Mateusza². W mowie tej polemizował on ze

¹ Szerzej na temat tej postaci zob. A. ŻUREK, *Ojcowie Kościoła – twórcy i świadkowie Tradycji*, Tarnów 2013, s. 263-264.

² Zob. CHROMATIUS, *Tractatus in Evangelium S. Matthaei*, PL 20, s. 351: „Unde non ignorant, Quam grave apud Deum damnationis criminen incurrant, qui per

stanowiskiem manichejczyków, którzy kwestionowali Boskie pochodzenie instytucji małżeństwa³. Wyjaśniając tekst Mt 19, 3-12 uznał on za grzeszników tych, którzy porzucili swe żony, nie ze względu na ich cudzołóstwo, zawierając związki z innymi kobietami. Utrzymał on, iż w tym przypadku naruszyli oni nie tyle prawo ludzkie, w tym wypadku prawo rzymskie, ale przede wszystkim prawo Boże. W jego przekonaniu, cudzołóstwo godziło w świątynię Bożą, jaką jest ciało ludzkie⁴.

Przytoczony tekst skomentowało kilku współczesnych autorów. Odnosząc się do twierdzeń Chromacjusza Francesco Delphini uważa, że wpisują się one w tradycyjny nurt interpretacji tekstu mateusowego⁵. Według Henri Crouzela, bp Akwilei w wypadku wystąpienia cudzołóstwa kobiety dopuszczał wprawdzie porzucenie żony przez męża; nie godził się natomiast na powtórne zawarcie związku z inną kobietą⁶. Giovanni Cereti wyjaśniając ten tekst nawiązał do kontekstu historycznego zwracając uwagę, iż w czasach, w których żył ten Ojciec Kościoła, pojawił się poważny problem doktrynalny

efferendam libidinis voluptatem (abque fornicationis causa) dimissis uxoribus, in alia volunt transire conjuga. Quod idcirco se credunt impune committere, quia humanis et saeculi legibus id videatur permissum, nescientes, in hoc se gravius ac magis delinquere, quia humanas leges divisi praeferant; ut quod illicitum Deus esse constituit, ideo licitum credant quia ab homine sit libere permissum. Sed sicuti uxorem caste ac pure viventem dimittere fas non est; ita quoque adulteram dimittere permissum est, quia ipsa mariti consortio fecit se indigna, quae in corpus suum peccando, Dei templum causa est violare”; H. CROUZEL, *La indisolubilidad del matrimonio en los Padres de la Iglesia*, w: *El vinculo matrimonial ¿divorcio o indisolubilidad?*, red. T. García Barbarena, Madrid 1978, s. 106.

³ Por. S. ZINCONI, *Matrimonio nei Padri (IV – VII sec.)*, w: *Matrimonio-famiglia nei Padri*, Roma 2006, s. 334.

⁴ Por. H. CROUZEL, *La indisolubilidad del matrimonio...*, dz. cyt., s. 106; F. DELPHINI, *Indissolubilità matrimoniale e divorzio dal I al XII secolo*, Milano 1979, s. 58; G. CERETI, *Matrimonio e indissolubilità*, Bologna 2014, s. 152.

⁵ Por. F. DELPHINI, *Divorzio e separazione dei coniugi nel diritto romano e nella dottrina della Chiesa fino al V secolo*, Torino 1956, s. 69; F. DELPHINI, *Indissolubilità matrimoniale...*, dz. cyt., s. 58.

⁶ Por. H. CROUZEL, *La indisolubilidad del matrimonio...*, dz. cyt., s. 107.

związany z zaistniałym napięciem pomiędzy świeckim porządkiem prawnym, w którym zezwalano na zawarcie powtórnych związków, a krystalizującą się dopiero doktryną chrześcijańską. Cereti twierdzi, iż w tym czasie wielu wiernych często powierzchownie nawróconych żyło w przeświadczeniu, że zawieranie powtórnych związków jest dozwolone⁷.

2. Papież Innocenty I

Papież Innocenty I rozważył interesujący nas problem w trzech Listach o charakterze dyscyplinarnym. W Liście VI skonstatował on, iż taką samą ciężkość ma cudzołóstwo popełnione zarówno przez męża, jak i żonę⁸. Uważał on, iż każde powtórne małżeństwo, niezależnie od tego, czy zostało zawarte przez mężczyznę, czy też przez kobietę, jest cudzołóstwem. Stąd też opowiadał się za separacją takich osób od wspólnoty wiernych⁹. Opierając się na tej doktrynie w Liście I adresowanym do Witrycjusza z Rouen papież Innocenty

⁷ Por. G. CERETI, *Divorzio, nuove nozze e penitenza nella Chiesa primitiva*, Wyd. 3, Roma 2013, s. 135.

⁸ Zob. INNOCENTIUS I, *Epistola VI*, PL 20, s. 499: „Et illud desiderium est sciri, cur communicantes viri cum adulteri non conveniant, cum contra uxores in consortio adulterorum virorum manere videantur. [...] Super hoc [...] Christiana religio adulterium in utroque sexu pari ratione condemnat. Sed viros suos mulieres non facile de adulterio accusant, et non habent latentia peccata vindictam. Viri autem liberius uxores adulteras apud sacerdotes deffere consuerunt: et ideo mulieribus, prodito earum crimine, communicatio denegatur. Virorum autem, latente commissio, non facile aliquis ex suspicionibus abstinetur”; H. CROUZEL, *La indisolubilidad del matrimonio...*, dz. cyt., s. 107.

⁹ Zob. INNOCENTIUS I, *Epistola VI*, s. 500-501: „De his etiam requisivit dilectio tua, qui interveniente repudio, alii se matrimonio copularunt. Quos uterque parte adulteros manifestum est. Qui vero vel uxore vivente, quamvis dissociatum videatur esse conjugum, ad aliam copulam festinarunt, neque possunt adulteri non videri, intantum etiam, ut etiam hae personae, quibus tales conjunctae sunt, etiam adulterium comisisse videantur, secundum illud quod legimus in Evangelio: *Qui dimiserit uxorem suam, et duxerit aliam moechatur; similiter et qui dimissem duxerit, moechatur* (Matth. XIX, 9). Et ideo omnes a communione fidelium abstinentos. De parentibus autem, aut de propinquis eorum nihil tale statui potest,

I stał na stanowisku, iż kobieta, która zawarła powtórny związek, nie powinna podjąć pokuty, dopóty nie zmarła jedna z osób nielegalnego związku¹⁰. W opinii Ceretiego, przytoczony papieski tekst jest dowodem praktyki funkcjonującej w ówczesnym Kościele Zachodnim, zgodnie z którą w takiej sytuacji należało żyć w separacji, bądź też we wstrzemięźliwości od stosunków seksualnych¹¹.

Nieco inny przypadek został rozstrzygnięty przez papieża w Liście XXXVI zatytułowanym „Si maritus cujus uxor in captivitate fuerunt abducta, alteram accepit, reverente prima, secunda mulier debet excludi¹². Odpowiedź papieska w tym wypadku dotyczyła szczególnej pozycji Ursy, która po zawarciu małżeństwa z Fortunatem została porwana jako niewolnica prawdopodobnie w czasie najazdu Alaryka na Rzym. W międzyczasie jej mąż pojął drugą kobietę; jego pierwsza żona Ursa powróciwszy z niewoli zażądała jednak wznowienia pożycia małżeńskiego. Stąd też zwróciła do papieża z prośbą o zarządzenie zaistniałej sytuacji. Rozstrzygając ten problem Innocenty I zdecydował, że prawdziwym małżeństwem jest pierwszy związek zawarty za Bożą łaską. Stał on na stanowisku, że pierwsza żona nie mogła zostać oddalona przez męża poprzez rozwód¹³.

Komentując ten tekst Cereti twierdzi, iż jest on pierwszym świadectwem papieskiej interwencji o charakterze sądowniczym, w którym stwierdzono wyraźnie, że drugie małżeństwo zostało zawarte nieważnie („nullo pacto posse esse legitimum”)¹⁴. Interpretując ten tekst Francisco Gil Delgado trafnie spostrzegł, iż w tym wypadku

nisi incentores illiciti consortii fuisse detegantur”; H. CROUZEL, *La indisolubilidad del matrimonio...*, dz. cyt., s. 107.

¹⁰ Zob. INNOCENTIUS I, *Epistola I*, PL 20, 478-479: „[...] ut quaecumque vivente viro alteri nupserit, habeatur adultera, nec ei agenda poenitentia concedatur, nisi unus ex eis defunctus fuerit[...]”; H. CROUZEL, *La indisolubilidad del matrimonio...*, dz. cyt., s. 107.

¹¹ Por. G. CERETI, *Divorzio...*, dz. cyt., s. 351-352.

¹² Zob. INNOCENTIUS I, *Epistola XXXVI*, PL 20, s. 602- 603; H. CROUZEL, *La indisolubilidad del matrimonio...*, dz. cyt., s. 107.

¹³ Por. INNOCENTIUS I, *Epistola XXXVI*, s. 602- 603.

¹⁴ Por. G. CERETI, *Divorzio...*, dz. cyt., s. 261.

nieważność drugiego związku uznano bez konieczności przeprowadzenia poprzedniego procesu¹⁵.

3. Pelagiusz

Problem możliwości zawarcia powtórnych małżeństw znalazł się także w twórczości Pelagiusza. W Komentarzu do 1 Kor 7, który to tekst znajduje się wśród dzieł Pryzmazjusza, zakazywał on porzucenia małżonka¹⁶. Według Crouzela, w tekście tym nie ma żadnej wzmianki o możliwości zawarcia powtórnego związku¹⁷. Zdaniem Entiquiano Saldóna, tak radykalne podejście Pelagiusza było jego reakcją na rozkład obyczajów panujący w ówczesnym Rzymie¹⁸.

4. Św. Hieronim

Kolejnym pisarzem, który zajmował się interesującą nas tematyką, był św. Hieronim. Do kwestii powtórnej możliwości zawarcia związków małżeńskich odniósł się on w kilku pozycjach.

W dziele polemicznym „Adversus Iovinianum” Hieronim zanegował tezę Jowiniana o nadrzędności dziewictwa nad małżeństwem¹⁹. Dokonał on dogłębnej interpretacji 1 Kor 7²⁰. Komentując 1 Kor 7, 1 ze słów św. Pawła, iż dobrze jest człowiekowi nie łączyć się ze swoją żoną

¹⁵ Por. F. GIL DELGADO, *Divorcio en la Iglesia, Historia y futuro*, Madrid 1993, s. 46.

¹⁶ Por. PRISMASIUS ADRUMENTANUS, *In Epistulam I ad Corinthos Commentaria*, PL 68, s. 521.

¹⁷ Por. H. CROUZEL, *La indisolubilidad del matrimonio...*, dz. cyt., s. 107.

¹⁸ Por. E. SALDÓN, *El matrimonio mistero y signo. Desde el siglo I hasta San Agustín*, Navarra 1971, s. 118-119: „La dificultad que presenta para cumplir la ley por las preocupaciones del mundo en los casados, quizá esté influida por la corrupción de las costumbres que observaba en Roma ya que parece ser su doctrina acerca de la naturaleza y la gracia, conocida con el nombre de pelagianismo, fu motivada como una reacción contra la relajación de costumbres”.

¹⁹ Por. HIERONYMUS, *Adversus Iovinianum*, PL 23, s. 246; E. SALDÓN, *El matrimonio...*, dz. cyt., s. 110.

²⁰ Por. H. CROUZEL, *La indisolubilidad del matrimonio...*, dz. cyt., s. 108.

dedukcyjnie wywiódł on tezę, iż źle jest się z nią łączyć²¹. Interpretując 1 Kor 7, 2 jednak dodał, iż dobrze jest się z nią wiązać ze względu na niebezpieczeństwo cudzołóstwa²². Wyjaśniając te hieronimowe poglądy Sergio Zincone napisał, iż w gruncie rzeczy dla tego Ojca Kościoła małżeństwo było dobrem, gdyż życie w związku małżeńskim pozwala uniknąć zła jakim jest cudzołóstwo²³.

Tematyka możliwości zawarcia powtórnego małżeństwa stała się także przedmiotem uwagi Hieronima w „Komentarzu do Ewangelii według św. Mateusza”. Interpretując wersety Mt 5, 31-32 podkreślił on z całym naciskiem, iż węzeł małżeński może zostać jedynie rozwiązany przez samego Boga, ponieważ poprzez zawarcie związku mężczyzna i kobieta stają się jednym ciałem²⁴. W opinii Saldóna, przytoczone twierdzenie opierało się na teologicznej przesłance, iż małżeństwo domaga się jedności z woli Boga, dlatego też jest instytucją Bożą²⁵.

Należy dodać, iż w namyśle nad Mt 19, 9-10 ten wybitny Ojciec Kościoła sprzeciwił się możliwości zawarcia nowego małżeństwa w przypadku wystąpienia cudzołóstwa żony²⁶. Crouzel, w tym tekście

²¹ Zob. HIERONYMUS, *Adversus Iovinianum*, s. 218: „Revertamur ad caput testimoni: *Bonum inquit, homini mulierem non tangere*. Si bonum est mulierem non tangere, malum est ergo tangere”.

²² Tamże, s. 219.

²³ Por. S. ZINCONI, *Matrimonio nei Padri...*, dz. cyt., s. 347.

²⁴ Zob. HIERONYMUS, *Commentarium in Evangelium Mattthei*, PL 26, s. 134: „*Quod ergo Deus conjunxit, homo non separet*. Deus conijunxit, unam faciendo carnem viri et feminae: Hanc homo non potest separare, nisi forsitan solus Deus”.

²⁵ Por. E. SALDÓN, *El matrimonio...*, dz. cyt., s. 109.

²⁶ Zob. HIERONYMUS, *Commentarium in Evangelium Mattthei*, s. 135: „*Sola fornicatio est quae uxoris vincat affectum; immo cum illa unam carnem in aliam dividerit, et se fornicatione separaverit a marito, non debet teneri: ne virum quoque sub maledicto faciat, dicente Scriptura: Qui adulterium tenet, stultus et impius est*. Ubi cumque est igitur fornicatio, et fornicationis suspicio, libere uxor dimittitur. Ex quia poterat accidere, ut aliquis calumniam faceret innocenti, et ob secundum copulam nuptiarum, veteri cirmen impingeret, sic priorem dimittere iubetur uxorem, ut secundam, prima vivente, non habeat: „Dicunt ei discipuli ejus: *Si ita est causa homini cum uxore, non expedit nubere*. Grave pondus uxorem est, si excepta causa

dopatrywał się wpływu szkoły antiocheńskiej, a w sposób szczególny poglądów Jana Chryzostoma²⁷.

Analizując słowa św. Pawła wyrażone w 1 Kor 7, 10 Hieronim skonstatował, iż poza przypadkiem cudzołóstwa nie można żony oddalić; w przypadku jednak usprawiedliwionego oddalenia mąż nie może zawrzeć kolejnego związku, gdyż powinien się on pojednać ze swą żoną²⁸. Z dopełnieniem tego twierdzenia spotykamy się w „Komentarzu” do Mt 19, 9 w którym pisarz uważał, iż nie tylko udowodnione cudzołóstwo, ale także podejrzenie popełnienia tego czynu jest powodem wystarczającym do porzucenia żony²⁹. Wyjaśniając te twierdzenia Delphini przekonuje, iż oddalona żona nie mogła w żadnym wypadku zawrzeć kolejnego związku; miała tylko dwie drogi wyjścia, jakimi były: pozostać samotną lub też pojednać się ze swoim mężem³⁰.

Zagadnieniem powtórnego zawarcia związku małżeńskiego Hieronim zajął się także w Listach. W Liście LV negatywnie odpowiedział on na pytanie późniejszego burgundzkiego biskupa Amadeusa: czy żona pozostawiona przez męża cudzołożnika i sodomitę może zawrzeć nowy związek, a także czy może przyjmować Komunię świętą bez czynienia pokuty, za życia męża, który ją pozostawił?³¹. Odpo-

fornicationis, eas dimittere non licet. Quid enim temulenta fuerint, si iracunda, si malis moribus, si luxuriosa, si gulosa, si vaga, si jurgatrix si maledicta, tenenda erit istiusmodi? Volumus nolumus [...] sustinenda est. Cum enim essemus liberi, voluntarie non subjecimus servituti”; H. CROUZEL, *La indisolubilidad del matrimonio...*, dz. cyt., s. 108; G. CERETI, *Divorzio...*, dz. cyt., s. 252; F. DELPHINI, *Indissolubilità...*, dz. cyt., s. 60.

²⁷ Por. H. CROUZEL, *La indisolubilidad del matrimonio...*, dz. cyt., s. 108.

²⁸ Zob. HIERONYMUS, *Adversus Iovinianum*, s. 223: „Hic locus ad praesentem controversiam non pertinet. Docet enim iuxta sententiam Domini, uxorem, excepta causa fornicationis, non repudiatam, et repudiatam, viro marito, alteri non nubere, aut certe viro suo reconciliari debere”.

²⁹ Por. HIERONYMUS, *Commentarium...*, s. 135; F. DELPHINI, *Indissolubilità...*, dz. cyt., s. 59.

³⁰ Por. F. DELPHINI, *Indissolubilità...*, dz. cyt., s. 58.

³¹ Por. HIERONYMUS, *Epistola LV*, PL 22, s. 562; P. ADNÈS, *De indissolubilitate matrimonii apud Patres*, Periodica 61 (1962), s. 216.

wiadając na te wątpliwości podkreślił on z całym naciskiem, iż żona staje się wolna dopiero po śmierci męża. Jeśli zaś zawarłaby kolejny związek w trakcie jego życia, to należało uznać ją za cudzołożnicę³². Według Hieronima, ani presje zewnętrzne, ani szkody materialne, ani moralne nie usprawiedliwiają zawarcia nowego związku³³.

Tematyka powtórných małżeństw pojawiła się też w Liście LXXVII „De mortae Fabiolae”³⁴. Z dezaprobatą odniósł się on do zawarcia nowego związku przez znaną arystokratkę rzymską Fabiolę³⁵. Cruzel analizując ten List zwrócił uwagę, iż w ówczesnym czasie Rzymianie opowiadali się za możliwością zawarcia nowego związku³⁶. Według Ceretiego, takie podejście Hieronima wynikało z założenia, że chrześcijanin podlegał nie tylko prawu ludzkiemu, ale również prawu Bożemu³⁷.

5. Św. Leon Wielki

Tematyka powtórných związków małżeńskich znalazła także swoje miejsce w spuściźnie wybitnego papieża, jakim był Leon Wielki. Problem, o którym mowa stał się obiektem jego zainteresowania w Listach w których rozstrzygnął on kilka przypadków związanych z pewnymi szczególnymi uwarunkowaniami w których znaleźli się małżonkowie³⁸. Według badaczy, podejmowane przez papieża decyzje

³² Por. HIERONYMUS, *Epistola LV*, s. 562: „Mulier enim quae sub viro est, vivente viro, astricta est Legi. Quod si mortuus fuerit vir ejus, liberata est a lege viri. Ergo vieviente viro adultera sit, si duxerit alterum virum”.

³³ Tamże, s. 562-563; F. DELPHINI, *Indissolubilità...*, dz. cyt., s. 60.

³⁴ Por. HIERONYMUS, *Epistola LXXVII*, PL 22, s. 690-698.

³⁵ Por. HIERONYMUS, *Epistola LXXVII*, s. 692-693; H. CROUZEL, *La indissolubilità del matrimonio...*, dz. cyt., s. 108.

³⁶ Por. H. CROUZEL, *Divorziati „risposati”*. *La prassi della Chiesa primitiva*, Siena 2014, s. 48.

³⁷ Por. G. CERETI, *Divorzio...*, dz. cyt., s. 157.

³⁸ Por. S. ZINCONI, *Matrimonio nei Padri...*, dz. cyt., s. 374.

organicznie wpisują się w ówczesną dyskusję doktrynalną dotyczącą relacji prawa rzymskiego do doktryny chrześcijańskiej³⁹.

W Liście CLIX papież ustosunkował się do sytuacji dotyczących żon, które zawarły nowe związki nie mając wiadomości o mężach wziętych do niewoli czasie kampanii rzymskiej Attyli z 452 r. Niektórzy z nich powrócili do swych rodzin. W związku z tym powstał problem ważności zawartych przez nich pierwszych związków małżeńskich. Odnosząc się do tego tekstu Zincone wyjaśnił, iż w klasycznym prawie rzymskim pobyt w tamniewoli jednego z małżonków skutkowało rozwiązaniem węzła małżeńskiego. Jeśli natomiast mąż powróciłby, wówczas małżonkowie byli zobligowani do ponownia zgodę małżeńską⁴⁰.

Jak już zasygnalizowano, z takimi sytuacjami musiał się zmierzyć papież Leon Wielki. Jego podejście do rozwiązania tego problemu było nieco inne, aniżeli w rzymskim porządku prawnym. Zdecydował on bowiem, iż w tym wypadku żona powinna powrócić do prawowitego męża⁴¹.

Prezentując ten List nie można także pominąć jeszcze jednego wątku, mianowicie, jeden jego z rozdziałów został zatytułowany „*Excomunicandas esse mulierem ad primus maritum redire nolentes*”. Zgodnie z papieską decyzją te żony, które nie chciały wrócić do swych mężów należało ekskomunikować⁴².

³⁹ Por. tamże.

⁴⁰ Por. Tamże.

⁴¹ Zob. LEO MAGNUS, *Epistola CLIX...*, PL 54 s. 1137: „*Cap. III, Restituendam esse uxorem primo marito. – Et ideo, si viri post longam captivitatem reversi ita in dilectione quorum conjugum perseverent, ut eas cupiant in suum redire consortium, omittendum est et inculpabile iudicandum quod necessitas intulit et resitutuendum quod fides poscit*”.

⁴² Tamże: „*Cap. Excomunicandas esse mulierem ad primus maritum redire nolentes. – Si autem aliquae mulieres ita posteriorum virorum amore sunt captae, ut malint his cohaerere ad legitimum redire consortium, merito sunt notandae; ita ut etiam ecclesiastica communione priuentur: que de re excusabili contaminationem criminis elegerunt, ostedentes sibimet pro sua incontinentia placuisse, quod iuxta remissio poterant expiare. Redeant ergo in sua statum voluntaria redintegratione conjuga, neque ullo modo ad opprobrium malae voluntatis trahuntur, quo conditio*”.

W Liście CLXVII Leon Wielki ustosunkował się do kolejnego problemu, który nurtował Kościół. Dotyczył on małżeństw, które nie mogły być zawarte zgodnie z prawem rzymskim ze względu na różnicowanie społeczne stron⁴³. Papież stał przed dylematem, czy takie związki są związkami nierozzerwalnymi? Na to pytanie odpowiedział on negatywnie.

We „Wstępie” do Listu podjął on problem różnicowania zachodzącego pomiędzy żoną a konkubiną. Opierając się na koncepcji małżeństwa nawiązującej do związku Chrystusa ze swoim Kościołem uważał on, że małżeństwami legalnymi są tylko związki zawarte pomiędzy osobami wolnymi. Rozwijając tę myśl skonstatował on, iż różnica pomiędzy żoną a konkubiną, jest podobna do różnicy zachodzącej pomiędzy niewolnicą a kobietą wolną⁴⁴. Badając ten problem Crouzel wykazał, iż stanowisko papieża było wprawdzie zgodne z rozwiązaniem funkcjonującym w ówczesnym prawie rzymskim, nie oznaczało to jednak, iż już wcześniej w Kościele Zachodnim nie przyjęto innych rozwiązań. Popierając swe twierdzenie przywołał on decyzję podjętą już w III wieku przez papieża Kaliksta, który uznał za legalny związek zawarty pomiędzy kobietą pochodzącą ze sfery arystokratycznej i mężczyzną pochodzącym z klasy niższej⁴⁵.

W prezentowanym Liście CLXVII papież Leon Wielki odniósł się także do dwóch szczegółowych pytań. Piąty passus został zatytułowany: „De puellis quae viris concubinas habentibus nupserint”. Ustosunkowując się do dylematu kobiet, które wyszły za mąż za

necessitatis extorsit: quia sicut hae mulieres, quae reverti ad viros suos nolunt, impiae habedae sunt, ita illae quae in affectum ex Deo initum redeunt merito sunt ladandae”; G. CERETI, *Divorzio...*, dz. cyt., s. 399.

⁴³ Por. H. CROUZEL, *La indisolubilidad del matrimonio...*, dz. cyt., s. 110.

⁴⁴ Zob. LEO MAGNUS, *Epistola CLXVII...*, PL 54, s. 1204-1025: „Non omnis mulier juncta viro uxor est viri, quia nec omnis filius haeres est patris. Nuptiarum autem foedera inter ingenuos sunt legitima et inter aequales; multo prius hoc ipsum Domino constituyente (Gen. II, 24) quam initium Romani juris existeret. Itaque aliud est uxor, aliud concubina, sicut aliud ancilla, aliud libera”.

⁴⁵ Por. H. CROUZEL, *La indisolubilidad del matrimonio...*, dz. cyt., s. 110.

mężczyzn, którzy żyli uprzednio z konkubinami uznał je za niewinne, ponieważ pierwsze związki były nielegalne⁴⁶.

W pozycji tej Leon Wielki rozważył również problem mężczyzn, którzy pozostawili konkubiny z którymi mieli dzieci zawierając małżeństwa z innymi kobietami (*De his qui mulieres ex quibus filios habent relinquunt, et uxorem accipiunt*). Rozstrzygnął on, iż w takiej sytuacji zawarcie związku z kobietą wolną było legalne; w tym wypadku bowiem nie mielibyśmy do czynienia z podwójnym małżeństwem⁴⁷.

6. Zakończenie

Prezentując poglądy łacińskich Ojców Kościoła z przełomu IV i V wieku nie można abstrahować od uwarunkowań historycznych w których żyli. Na sytuację ówczesnego Kościoła w istotny sposób wpłynęły dwa wydarzenia, jakimi były: wydanie w 313 r. przez cesarza Konstantyna Wielkiego edyktu mediolańskiego na mocy, którego Kościół uzyskał wolność kultu⁴⁸ oraz uzyskanie pozycji religii oficjalnej za rządów cesarza Teodozjusza I (380)⁴⁹.

Z przedstawionych rozważań wynika, iż Kościół w badanym okresie czasu nie posiadał jeszcze skryształowanego systemu prawa małżeńskiego. Zdaniem Pierre Adnèsa, Kościół Zachodni na przełomie

⁴⁶ Zob. LEO MAGNUS, *Epistola CLXVII...*, dz. cyt., s. 1205: „Paterno arbitrio viris iunctae carent culpa, si mulieres quae a viris habebantur in matrimonio non feruntur”.

⁴⁷ Zob. Tamże: „Quis aliud est nupta, aliud concubina, ancillam a toro abjicere et uxorem certae ingenuitatis accipere, non duplicatio conjugii, profectus est honestatis”.

⁴⁸ Por. *Codex Theodosianus*, Ed. T. Mommsen, P. M. Meyer & P. Krueger, Berolini 1905, 16, 2, 2. Szerzej na temat znaczenia tego dokumentu zob. N. COLAIANNI, *La libertà religiosa di Costantino con gli occhiali del giurista d'oggi*, w: *L'Edito di Costantino 1700 anni dopo. Atti del Convegno di Studi Bari 11-12 aprile 2013*, red. R. COPPOLA, C. VENTRELLA, Bari 2015, s. 139-158; D. NICRO, *Il culto pubblico nell'era constantina: origini e sviluppo*, w: tamże, s. 159-168.

⁴⁹ Por. *Codex Iustinianus*, Ed. P. Krueger, Berolini 1877, 1.1.1; C. FANTAPPIÉ, *Storia del diritto canonico e delle istituzioni della Chiesa*, Bologna 2011, s. 48; A. PADOA SCHIOPPA, *Storia del diritto in Europa*, Bologna 2007, s. 29.

IV i V wieku nie obrał jeszcze jasnej drogi w kwestii powtórnych małżeństw i rozwodów⁵⁰. W pierwszym okresie swego rozwoju przejął on normy prawa rzymskiego, gdyż nie wypracował jeszcze prawa własnego⁵¹. Z biegiem czasu okazało się jednak, iż nie wszystkie regulacje rzymskiego porządku prawnego przystawały do kształtującej się doktryny chrześcijańskiej. Rodzące się napięcia dotyczyły m. in. pojmowania małżeństwa i wiążącej się z nim ściśle kwestii powtórnych małżeństw. Powstały w tej sferze doktrynalny konflikt wynikał z faktu, iż pojawiła się istotna dyferencja pomiędzy koncepcją małżeństwa w prawie rzymskim i doktryną ówczesnego Kościoła. W głównej mierze wiązała się ona z faktem, iż w rzymskim porządku prawnym małżeństwo było postrzegane jako kontrakt naturalny z elementami etyczno-religijnymi; dla chrześcijan natomiast było ono sakramentem⁵².

Ukazałem już w dwóch innych publikacjach, iż problem powtórnych małżeństw w pierwotnym Kościele istniał od samego początku jego istnienia⁵³; z problemem tym zmagali się również Ojcowie Kościoła żyjący na przełomie IV i V wieku. Z dokonanych badań wynika, iż sprzeciwiali się oni zawieraniu powtórnych związków. W tej materii ówczesni papieże Innocenty I i Grzegorz Wielki podjęli kilka szczegółowych decyzji związanych ze szczególnymi uwarunkowaniami w których żyli wierni chrześcijanie, a dotyczących relacji doktryny chrześcijańskiej do obowiązującego prawa rzymskiego. Jak wykazał Edward Schillebeeckx, Ojcowie Kościoła *implicite*

⁵⁰ Por. P. ADNÈS, *De vinculo matrimonii apud Patres*, w: *Vinculum matrimoniale*, red. I. Beyer, Roma 1973, s. 81.

⁵¹ Por. C. FANTAPPIÉ, *Storia del diritto canonico...*, dz. cyt., s. 49.

⁵² Por. A. GARCÍA Y GARCÍA, *La indisolubilidad matrimonial en el primer milenio, con especial referencia a los textos divorcistas*, w: *El vinculo matrimonial ¿divorcio o indisolubilidad?*, red. T. García Barbarena, Madrid 1978, s. 120.

⁵³ Por. G. DZIERŻON, *Jedność i nierozzerwalność w pismach łacińskich ojców Kościoła z II i III wieku*, *Ius Matrimoniale* 26 (2015) nr 1, s. 59-76; G. DZIERŻON, *Nierozzerwalność w pismach łacińskich ojców Kościoła z IV wieku*, *Ius Matrimoniale* 26 (2015) nr 2, s. 61-72.

uznawali jurysdykcję świecką nad małżeństwem, za wyjątkiem tych ustaw, które były nie do zaakceptowania z punktu widzenia doktryny chrześcijańskiej⁵⁴.

The Problem of Contracting Another Marriage in the Writings of Latin Church Fathers at the Turn of the 5th Century Up to the Times of Saint Augustine

Summary

The author of the article presented the views of Latin Church Fathers from the turn of the 5th century on the question of the possibility of contracting another marriage. His analyses showed that they were against such practices. The popes of those times, Innocent I and Gregory the Great, made a few particular decisions in that matter connected with the specific conditions in which Christians lived at that time, namely the relation between the Christian doctrine and the then valid Roman law. The author also proved that, as far as marriage was concerned, the Church Fathers implicitly acknowledged secular jurisdiction apart from the regulations that were non-acceptable from the perspective of the Christian doctrine.

⁵⁴ Por. E. SCHILLEBEECKX, *Il matrimonio. Realtà terrena e mistero di salvezza*, Cinisello Balsamo 1986, s. 250.